

MÄNNISKOVÄRDETS KRIS

ETT PERSONLIGT INLÄGG OM DEN SOCIALISTISKA DEMOKRATIENS TENDENSER

Av kontraktsprosten teol. d:r ERIK PETZÄLL, Fristad

OM ORDET kultur innebär den utvecklingsnivå, till vilken människan nått i uppdagandet och bemästrandet av naturens krafter, har ingen tid lyckats avslöja större rikedomar än vår. Innebär ordet tillika insikt i människans egen natur och berikandet av det sant mänskliga, får man otvivelaktigt det intrycket, att övergödningen i ena fallet betyder undernäring i det andra och väsentliga. Naturvetenskapernas utveckling under de senaste hundra åren har gjort det humanistiskt-kristna bildningsarvet alltmer problematiskt, varav följden blivit, att människan synes alltmer desorienterad i fråga om sig själv, sin mening och sina uppgifter i den värld, hon tekniskt behärskar. I vårt land överbjuda sociallagstiftare varann i nya förslag till vård om människan, medan kravet på hennes egen självbevarelse synes vara en quantité negligeeable. I den aktuella strafflagstiftningen framtråda tendenser, som allvarligt vittna om antropologisk oklarhet. Frågan om brott och straff är ej ens tillnärmelsevis besvarad, vare sig man stämplar all kriminalitet som psykopati eller blott tar hänsyn till den allmänna säkerheten. Vårt högre skolväsen anses på goda grunder lida av intellektuell övermättnad och tyngas av ett alltför disparat kunskapsstoff, medan målsättningen för ungdomens fostran svävar i dunkel. Samtidigt klagas det från akademiskt håll över studenternas bristande allmänorientering och mogenhet över huvud. Medan stora skördar skurits från kunskapens träd, synes livets alltmer förborgat i någon fjärran lustgård.

I själva verket stå vi i en människovärdets kris, som i åtskilliga hänseenden erinrar om den döende antikens. Och olyckan med vår tid synes vara den, att vi trots tvenne världskrig ej vilja erkänna vad som fattas och gå till det ondas rot för att finna bot. Ideligen rekommenderas nya patentmediciner, ej minst politiska, till hjälp åt en prövad mänsklighet, fastän enda räddningen ligger i ett genomgripande kirurgiskt ingrepp. Är människan född till personligt ansvar, eller är hon blott en produkt av instinkter och miljö? Detta är den stora frågan just nu, den allt annat över-

skyggande frågan. Och framtiden hänger på, hur vi i lagstiftning, i ungdomens fostran, i samhällets ekonomiska och sociala struktur besvara den.

Kristendomen hävdar arvsyndens, det medfödda själafördärvet. Ändock fastslår den själen, människans, omätliga värde i Guds ögon. Vad båtar det en människa, om hon vinner hela världen, men tager skada till sin själ? Se vi detta närmast rent antropologiskt, ehuru synpunkten därvid förkortas, så innebär det sagda, att det individens ansvar inför livet och inför andra, som människans egna resurser ej mäktat i praktiken omsätta, likväl frimodigt tages och bäres — inspirativt, genom tron. Har Gud blivit medelpunkten och kraftkällan i människans föreställningsvärld, då har hon de facto frid och den frihet, som ger seger över egen nytta och varje slag av fruktan. Den allom bjudande auktoritet som gripit själen frigör alla dess krafter. Om människan åter förnekar gudsuppenbarelsen i den egna samvetsnöden och i evangeliet, om hon ingen erfarenhet vinner av den barmhärtighetens, glädjens och sanningens verklighet, som kristendomen är och ger, då blir hon själv en rotlös och tillfällighetsdriven varelse. Och all antropologi, som endast arbetar med inomvärldsliga och inompsykiska aspekter, blir till sist hjälplös. Den moderna s. k. själsvården eller själsläkekonsten stampar i en återvändsgränd, helt enkelt därför, att den med klargörandet av en hel del sjukdomssymptom intet väsentligt botemedel har att hänvisa till.

Sedan kristendomens inträde i världen kunna vi vid en historisk återblick, som här endast kan bliva mycket summarisk, finna trenne höjdlägen i fråga om människans syn på sig själv, tre fasta punkter, i vilka människovärdet, djupast sett på evangeliets grund, utkristalliserats. Dessa trenne höjdlägen kunna betecknas med franciskanismen, reformationen och franska revolutionen.

Den döende antiken har prisats för sin höga kultur. Sant är, att dess alstring inom litteratur, konst och politik givit i många fall alltjämt oöverträffade resultat. Dess största förtjänst var emellertid, att den insåg den absoluta begränsningen i sin världs- och livsåskådning. När Paulus i första kapitlet av Romarbrevet tecknar samtidens sedliga nivå, anger han som orsak till det moraliska eländet, att människan tagit sig före att dyrka det skapade framför Skaparen. Antikens vise och tongivande hade förfallit »till fåfängliga tankar», då de sågo livets mening i att endast vara »naturliga», d. v. s. naturbundna. Och den omedelbara följderna av deras »sunda och soldyrkande naturlighet» blev en perversitet,

som spred sig likt pesten. Olyckan med hela den hedniska kulturen var, som K. G. Chesterton framhåller i sin Franciscus-biografi, att det för flertalet människor till sist icke fanns något annat underbart, någon annan mystik, än vad som stod i samband med könets, tillväxtens och dödens hemlighetsfulla naturkrafter. Hela tillvaron fick sexuell färg. Inte en stjärnbild, inte en blomma fanns, som ej förknippats med erotiska bilder och legender. Då det gudomliga dragits ned i köttets sfär, var det ej underligt, att Pan drev till panik och Venus till venerisk last. Nöden insågs och kristendomen gav seger över detta slaveri, men det tarvades århundraden av kyrkans fostran, innan människan åter kunde se på liljorna på marken med oskyldig och ren glädje, innan Franciscus kunde prisa Gud för broder Sol och syster Måne. Då hade äntligen den hedniskt förvända naturuppfattningen övervunnits.

Kyrkan hade räddat den till undergång vigda mänskligheten. Men kyrkan tog miste om sitt eget väsen och sin egen uppgift. Det var kanske ej så underligt efter vad den sett och åstadkommit. Kyrkan var medveten om sin uppgift att tjäna själarna, men det skulle ske genom att härska över dem. Det gick — länge. Och i själva verket har världsimperietanken aldrig omsatts i bättre syfte, knappast med bättre resultat och i varje fall icke med större konsekvens än i medeltidskyrkan. Påven kunde till- och avsätta furstar, framtvinga korståg och krig, lägga hela länder och folk under bann. Han var Guds ställföreträdare på jorden. Hade människan blivit medveten om en själ och dess ansvar, så blev emellertid icke ansvaret i personlig frihet tillägnad egendom. Det var en omöjlighet, så länge själarna höllos i tuktan och fruktan. Statens representanter reagerade mot tvånget men principiellt oklart. Det var Luthers hammare, som slog in påvekyrkans murar. När sanningen om Gud bröt fram i evangelisk klarhet på nytt, då blev jämväl synen på människovärdet fördjupad. Om renässansens libertinism reagerat mot auktoritetstvånget genom ny naturhän-givelse, satte reformationen en odogmatisk och oförmedlad auktoritet i samvetet, betvingat och frigjort genom Guds ord. Lutherdomen har sedan evangeliets dagar givit den hittills väldigaste tolkningen av människan: hon är genom tron och kärleken den friaste herre över allting och dock allas tjänare.

Men statsmaktens antropologi hade under tiden blivit många hästlängder efter. Överhetsstaten gjorde i politiskt hänseende, i fråga om samhällsansvar och social ställning mellan människorna en skillnad, som mångenstädes verkat hämmande intill våra da-

gar. Men furste- och adelsmakt fyllde otvivelaktigt sina funktioner, så länge ställningen »i ståndet» togs som plikt till allas bästa, ej blott som privilegium. Makten missbrukades ej sällan, och franska revolutionen blev det borgerliga samhällets reformation. Överhetsstaten måste vika för medborgarstaten. Betecknande är, att franska revolutionen främst av allt proklamerade människans rättigheter. Den ideologiska arvsföljden är ej svår att skönja i den mäktiga treklängen: frihet, jämlikhet, broderskap.

För människoupfattningens vidkommande kunna vi nu konstatera trenne fundamentala ting, principiellt tillfinnandes i evangeliets värld, i någon mån ock inom antikens men först omsider historiskt erövrade. Trenne antropologiska grundvalar, som i varje fall inom nordiskt rätts- och kulturområde blivit bärande för samfundslivet: till människans väsen hör frihet till tanke och tro, frihet för envar att lika utnyttja naturens och samhällets rikedomar, frihet från onatur. Vad som är rättighet, förmån, gåva visar sig på en och samma gång vara plikt, ansvar, samfundskrav. Detta är vad Franciscus, Luther och franska revolutionen i princip givit historien.

Se vi på den följande utvecklingen, se vi på adertonhundratalet, så förefaller det emellertid, som om den myckna friheten ej kunnat bäras. Det ser ut, som hade man glömt bort en mycket viktig punkt i 1795 års franska lagstiftning. Denna proklamerade ej blott människans rättigheter utan också hennes plikter. Ett närmare begrundande av dessa senare och av en motivering för dem kunde emellertid te sig skäligen onödigt i ett århundrade, som helt stod i evolutionismens tecken. Med förkastande av kristendomens dogmer, ej minst dess förment pessimistiska syn på människan, men med erkännande av en »allmän» uppenbarelse förkunnades »framåtskridandet» såsom en självklar historisk företeelse. Människan var i sig själv god, det gudomliga fanns inom henne, och ju mer hon kom underfund med sig själv och och sina möjligheter, skulle filantropin befästas och det drömda tusenårsriket på förnuftets och dygdens hållbara grund timras. Detta var liberalismens utopi.

Men nya profeter framträdde, profeter, som ingalunda hade en sådan optimistisk syn på människan, som tvärtom hävdade, att människan på intet sätt till arten skilde sig från naturens rent biologiska sammanhang. Det fanns ingen uppenbarelse och ingen Gud. Men nu inträffade det besynnerliga, att man ändå inte ville släppa utvecklingstron, evolutionismen. Vad man ej

väntade av individen, det skulle likväl släktet åstadkomma, om det leddes rätt. Framtiden tillhörde kollektivet. Vilka som skulle vara ledare och på vad grund, därom gavs intet besked med undantag av från — Nietzsche. Män som Darwin och Marx, Nietzsche och Freud ha, trots deras i grunden ytterligt torftiga syn på människan, haft en mycket omfattande och mycket ödesdiger betydelse för samtida antropologi, teoretiskt tillägnad men framför allt praktiskt verksam. Det råder intet tvivel om att deras profetiska och religiösa betydelse varit större än deras vetenskapliga. Darwins förklaring av alla mänskliga livsformer som funktioner av rent biologiska lagar, Marx' materialistiska historietolkning och ekonomiska filosofi, Nietzsches moraliska nihilism och övermänniskofantasier, Freuds fantastiska överdimensionering av sexuallivet, det ena med det andra och i det andra har skapat kvasireligiösa föreställningar, som än gett näring åt herrefolksideologier och därmed följande sadism, än uppväckt den hedniska sexualkulten ur graven, än planterat det timliga välståndets fana på korsets plats.

Så stå vi nu allestädes och ej minst här i landet i en människovärdets kris, vars utgång ter sig mycket oviss. Så mycket är säkert, att om människan uppfattas allenast såsom en driftsvarelse, hennes möjligheter att gestalta egen och samhällets framtid givas till spillo. Det blir ej ett spår bättre, om staten göres till gudom, ty staten blir intet annat än vad medborgarna gör den till.

Är människan född till personligt ansvar, till frihet, till andeliv, eller är hon på sin höjd ett zoon politikón? Frågan, som ställdes i början av denna uppsats, återkommer. Och därvid kan författaren ej underlåta att påpeka en del fakta, som måste offentligen belysas och komma under debatt, därest ej anomalier skola vinna offentlig hemul. Det är hög tid, att det som sjukt är klarlägges. Om svensk lagstiftning redan betraktar sexuell perversitet endast som ett patologiskt fenomen, om nattkliniker inrättas för att på bekvämaste sätt och i omedelbart sammanhang med övad lösaktighet förebygga obekväma följder, om automater med preventivmedel — såsom på Skeppsholmen i Stockholm — vid permission gratis ställas till personalens förfogande, om de värnpliktiga i alla kaserner erhålla de noggrannast tryckta anvisningar angående bruket av nämnda medel, om svenska kompanichefer undervisa sina rekryter i könsumgängets »konst», om offentliga institutioner såsom mödravårdscentralerna (utan hänsyn till de anställdas samvetsliv) skola belastas med undervisning i pre-

ventivteknik, så är allt detta ingalunda som man gjort gällande från en del håll blott eftergifter åt ett tillfälligt, med kristiden förenat nödläge utan enligt min bestämda uppfattning eklatanta bevis på en människouppfattning, som förhärliigar driftlivet på ansvarets bekostnad. Att tro på slika åtgärders hygieniska betydelse är naivt. Det verkligt hygieniska ligger här på ett helt annat plan. Det moderna talet om att könsdriften — man borde hellre säga fortplantningsdriften för att åskådliggöra ämnets allvar — är lika »fri och naturlig» som varje annat behov såsom hungern eller törsten eller kravet på sömn vittnar kanske starkast om att vägen åter lutar mot den döende antikens nödläge.

Om människovärdets kris talar ock på sitt sätt en del av de sociala reformer, som sett dagen under de senaste åren och som enligt min tanke ingalunda är ägnad att i längden tjäna vare sig enskilt eller allmänt väl. Här skall intet försök göras att uppräknat alla de subventionsformer av olika slag, som utnyttjas eller — därför att folk i många fall helt enkelt ej känt till dem — icke utnyttjas, ej heller de konsultativa befattningar och institutioner som vuxit fram. Det synes för den nu politiskt dominerande klassen verkligen vara den darwinistisk-marxistiska antropologin, som ligger till grund för hela reformivern. Människorna skola likriktas till ett grått enahanda under väsentligt tillgodoseende av de rent primitiva instinkterna. Följden blir, att det personliga ansvaret och egenartens möjligheter, fantasi och självständigt tänkande komma att allt mer elimineras av en statsmakt, som likväl i sin tur endast kan bestå, så länge traditionens rester finnas kvar. En katastrofal omvärdering av det nedärvda har i själva verket redan skett. Eljest skulle icke det väsentligaste som avvunnits historien, vunnits under årtusendens kamp och möda, nämligen samvetsallvaret, ansvars känslan, såsom faktiskt på för vida kretsar tongivande håll hänt betraktas såsom besvärande hämning. Tendenser i denna riktning ha jämväl framträtt i det senaste årtiondets kriminallagstiftning.

Det synes högst angeläget, att svensk konservatism besinnar sig på sina livskällor. Dess uppgift gäller icke blott ett politiskt program, eller rättare — det politiska programmet är blott en del av något vida större. Vi ha ingen anledning att skämmas för evangelium. Om ett s. k. demokratiskt folkstyre genom principiell politisk oklarhet och moralisk indifferentism med alla sina »väl-färdsåtgärder» tar döden på det bästa i ett folk, måne ej då den verkliga demokratin är den som betonar människovärdet?